

UDK: 314.743(497.5)"199"

331.556.4(100=862)"199"

Pregledni rad

Primljeno: 24. 09. 1996.

Ivo Nejašmić

*Filozofski fakultet, Pedagoške znanosti
Zagreb, Savska 77*

HRVATSKI GRAĐANI NA RADU U INOZEMSTVU I ČLANOVI OBITELJI KOJI S NJIMA BORAVE PREMA POPISU 1991: PRIKAZ PREMA NOVOM TERITORIJALNOM USTROJSTVU JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE

SAŽETAK

Autor razmatra prostorni razmještaj migrantskog kontingenta prema popisu stanovništva 1991, ali po novom teritorijalnom ustrojstvu (487 općina i gradova). Glavni kvantitativni pokazatelj je tzv. stopa migracije koja pokazuje broj migranata ("radnici" i "članovi obitelji") na 100 stalnih stanovnika. Kartografski je predložena opća stopa (slika 1) i posebne stope za: Njemačku (slika 2), ostale europske zemlje (slika 3), Kanadu i SAD (slika 4) te Australiju (slika 5). Podaci su dati u četiri skupine brojčanih vrijednosti, tj. s četiri stupnja jakosti migracije: slaba (na karti bijelo), srednja (sivo), jaka (uspravne crne crte) i vrlo jaka (crno), a kod nekih posebnih stopa javlja se i modalitet "bez pojave" (označeno sa X). Analitički kartogrami jasno ukazuju na izrazitu prostornu različitost jakosti vanjske migracije u Republici Hrvatskoj.

KLJUČNE RIJEČI: vanjske migracije, prostorni razmještaj, novo teritorijalno ustrojstvo, stopa migracije, analitički kartogrami, Hrvatska

KEY WORDS: external migration, spatial distribution, new territorial administration, migration rate, analytic mapping, Croatia

Uvodne i metodološke napomene

U promišljanju uloge povratnih tokova u demografskoj obnovi Hrvatske, a posebice u revitalizaciji područja od posebne državne skrbi, nužna je što temeljitija spoznaja relevantnih činjenica. Iz ranijih je istraživanja poznato da se povratnici u većini slučajeva vraćaju u zavičaj (u svoja mjesta ili preseljavaju u lokalna urbana

središta). Zbog toga je nužno utvrditi prostorni razmještaj "migrantskog kontingenta", budući da u velikoj mjeri oslikava i odgovarajuće prostorne značajke potencijalne povratne skupine.

Analiza je utemeljena na podacima popisa stanovništva 1991. U razmatranju osnovnih strukturnih i prostornih obilježja, unatoč manjkavostima (obuhvaća samo dio iseljeničtva), Popis ipak može poslužiti kao reprezentativni uzorak. Popisni podaci su zapravo jedini koji, glede jakosti migracije u europske i prekomorske zemlje, mogu dati sliku hrvatskog prostora (makar i nedovoljno jasnu). Rad ne razmatra sva ona obilježja koja obuhvaća službena popisna statistika,¹ već krajnje pojednostavljeno, analizom kartograma, ukazuje na bitne prostorne značajke i odnose jednog dijela izvandomovinske Hrvatske. Za dublju spoznaju, pak, nužna su terenska sondiranja i istraživanja.

Što se tiče naziva promatrane skupine hrvatskih građana, prema popisu 1991. to su "osobe na radu u inozemstvu kod stranog poslodavca ili na samostalnom radu u inozemstvu (i članovi obitelji koji s njima borave u inozemstvu)", a najčešći je stručni naziv "vanjski migranti". Valja imati u vidu da su u vrijeme Popisa inozemstvo činile zemlje izvan granica bivše SFRJ, a nakon osamostaljivanja Hrvatske inozemstvo postaju i bivše republike. Zbog toga se za promatranu skupinu tek uvjetno može reći "vanjski" migranti. U radu se koriste termini "radnici" (osobe na radu u inozemstvu) i "članovi obitelji" (članovi obitelji koji borave s "radnikom" u inozemstvu) te zajednički termin "migranti", dakle bez pridjeva "vanjski", jer je u kontekstu razmatranog problema to samo po sebi razumljivo.

Osnovni nedostatak u korištenju rezultata Popisa 1991. proistječe iz činjenice da pokazuje stanje kakvo je bilo prije srpske agresije na Hrvatsku. U međuvremenu je u nekadašnjim okupiranim krajevima došlo do značajnih promjena u naseljenosti i narodnosnom sastavu stanovništva (progon i ubojstva Hrvata, bijeg Srba...). Ovdje valja imati u vidu da krajeve u kojima su Srbi činili većinu 1991. obilježava uglavnom slaba stopa vanjske migracije (udio Srba među "vanjskim migrantima" bio je 1991. više nego dvostruko manji od odgovarajućeg udjela u ukupnom stanovništvu Hrvatske). To donekle relativizira uočenu manjkavost. U svakom slučaju, predočene nalaze valja koristiti s određenom rezervom.

Glavni kvantitativni pokazatelj je tzv. *stopa migracije* koja pokazuje broj migranata ("radnici" i "članovi obitelji") na 100 stalnih stanovnika Hrvatske ili

¹ O tome vidjeti više u: I. Nejašmić, *Hrvatski građani na radu u inozemstvu i članovi obitelji koji s njima borave: usporedna analiza statističkih podataka 1971, 1981. i 1991. godine*, Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 1995.

pojedine općine/grada. Opću stopu migracije kao i posebne stope (za Njemačku, ostale europske zemlje, Kanadu i SAD te Australiju) izračunao je autor koristeći se izvornim podacima statističkih tablograma rađenih po novom teritorijalnom ustrojstvu (NN 90/1992).² Kartografsku podlogu čine omeđene površine općina i gradova (ukupno 487), a podaci se predočuju u četiri skupine brojčanih vrijednosti, tj. s četiri stupnja jakosti migracije: slaba, osrednja, jaka i vrlo jaka (modalitet "bez pojave" javlja se samo kod posebnih stopa).

Neka brojčana obilježja migrantskog kontingenta

Godine 1991, u odnosu na 1971. (tada Popis prvi put obuhvaća radnike na "privremenom radu" u inozemstvu), zabilježena je osjetna promjena veličine migrantske skupine i njezinih osnovnih podskupina. To je bilo i očekivano jer je riječ o populaciji čiji obujam ovisi o kolopletu raznovrsnih (izravnih i posrednih) činilaca. Riječ je o kontingentu koji, više-manje podatno, reagira na trenutačno ili odgođeno djelovanje političkih, gospodarstvenih, općedruštvenih, psiholoških i drugih utjecaja.

Ukupno je 1991. popisano 254.856 hrvatskih građana na radu u inozemstvu i članova obitelji koji s njima borave (skupno "*migranti*"), što je povećanje od 11,9%. Međutim, iza toga općeg kretanja krije se divergencija glavnih podskupina. Broj radnika se smanjio za 22,0% i iznosi 224.722. S druge strane, skupina "članovi obitelji" bilježi povećanje od 264,6% i ukupno ima 109.978 osoba. Migracijski je proces, dakle, ušao u zrelu fazu u kojoj nužno dolazi do predočenih strukturnih promjena. Potisnuo je privremeno rješenje odvojenog, samačkog života radnika, i sve više dolazi do izražaja okupljanje obitelji u inozemstvu. Razumije se da su takva kretanja izazvala i promjene u strukturi: godine 1971. omjer (%) "radnici" : "članovi" bio je 88,2 : 11,8, a dvadeset godina poslije 61,5 : 38,5.

Stopa migracije, koja pokazuje broj migranata na 100 stalnih stanovnika, 1991. je iznosila 5,96, dakle svaki je šesnaesti građanin Hrvatske bio na radu/boravku u inozemstvu. Ovdje je riječ o kontingentu građana Hrvatske koji je obuhvaćen popisom, a obuhvaćanje sigurno nije bilo potpuno (najvjerojatnije nije obuhvaćeno više od 10% "osoba u inozemstvu sa stalnim mjestom boravka u Hrvatskoj").

2 Tablogrami 1-2-60B: "Osobe na radu u inozemstvu i članovi obitelji koji s njima borave prema zemlji rada-boravka, spolu i tipu naselja prebivališta u zemlji", Popis 1991, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1996.

Što se tiče zemlje rada/boravka Popis pruža detaljne podatke. Na prvome je mjestu Njemačka sa 145.199 migranata (50,9% ukupnog broja hrvatskih migranata), slijede: Australija 29.385 (10,3%), Kanada 26.449 (9,3%), Švicarska 20.116 (7,1%), Austrija 14.324 (5,0%), SAD 13.457 (4,7%) itd. Ovakva je struktura bitno utjecala na izdvajanje osnovnih analitičkih skupina glede zemlje rada/boravka:

	broj	%
Njemačka	145.199	50,9
Ostale europske zemlje	58.519	20,5
SAD i Kanada	39.906	14,0
Australija	14.324	5,0

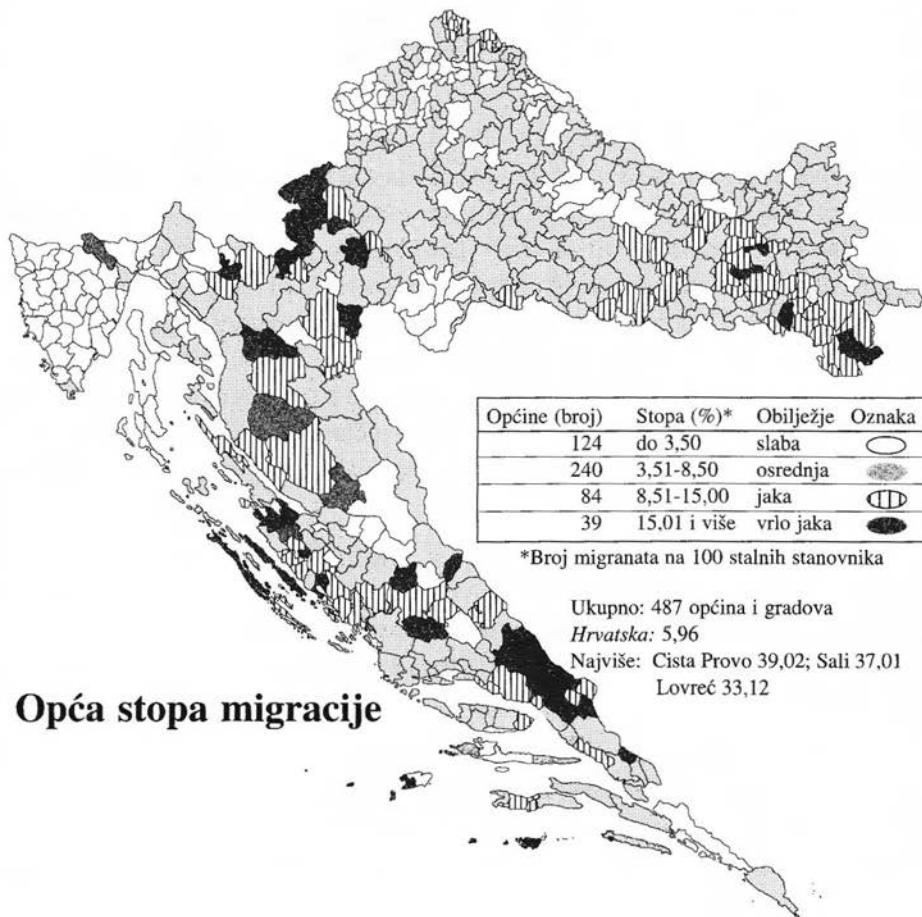
Razvidno je da 71,4% migrantske skupine radi/boravi u nekoj od (zapadno)europskih zemalja, glavnina u Njemačkoj (71,3% "europskih" migranata). U kontekstu razmatranja povratnih tokova ovo je bitna činjenica, jer je zemljopisni činilac ("faktor distance") još uvijek prisutan, unatoč velikom napretku sveopće prometne povezanosti. Tako je, primjerice, u Južnoj Americi podosta iseljenika koji bi u Hrvatskoj bolje živjeli, a ipak se teško odlučuju na povratak. Prvu generaciju koče obiteljske prilike (npr. etnički mješoviti brakovi, potomci) ili neki drugi razlozi (npr. slabi dodiri s domovinom). Na doseljavanje tamo rođenih generacija jedva je i moguće ozbiljnije računati. Postoji zanimanje (ali još uvijek ne u velikom broju) za povratak iz Australije i Kanade. Nedvojbeno je da će najviše povratnika biti iz zapadnoeuropskih zemalja! Zbog toga posebnu pozornost zaslužuju podaci o migrantskoj skupini u Njemačkoj i u "ostalim europskim zemljama" (slika 2 i 3).

Analiza

1. Opća stopa migracije

Različitošću glede jakosti vanjske migracije jedna je od značajki hrvatskoga državnog prostora. To je i očekivano, jer je prostorna različitošću imanentna svim važnijim društvenim pojavama i procesima. Kao sveprisutna stvarnost, posljedica je

Slika 1: Republika Hrvatska - udjel (%) vanjskih migranata ("radnika" i "članova obitelji") u ukupnom stalnom stanovništvu općine/grada prema popisu 1991.

Opća stopa migracije

kolopleta činilaca, od povijesno-političkih, razvojno-gospodarstvenih, demografskih (u užem smislu), tradicionalnih, psiholoških i drugih.

Premda daje grubu sliku stanja (samo su četiri modaliteta pojave), analitički kartogram jasno ukazuje na izrazitu prostornu diferenciranost vanjske migracije (slika 1). Izdvajaju se dvije "migracijske jezgre" (stopa migracije 15,01 i viša): 1. Žumberak i karlovačko Pokuplje i 2. Srednjodalmatinska zagora (imotski kraj i dio sinjskoga kraja).

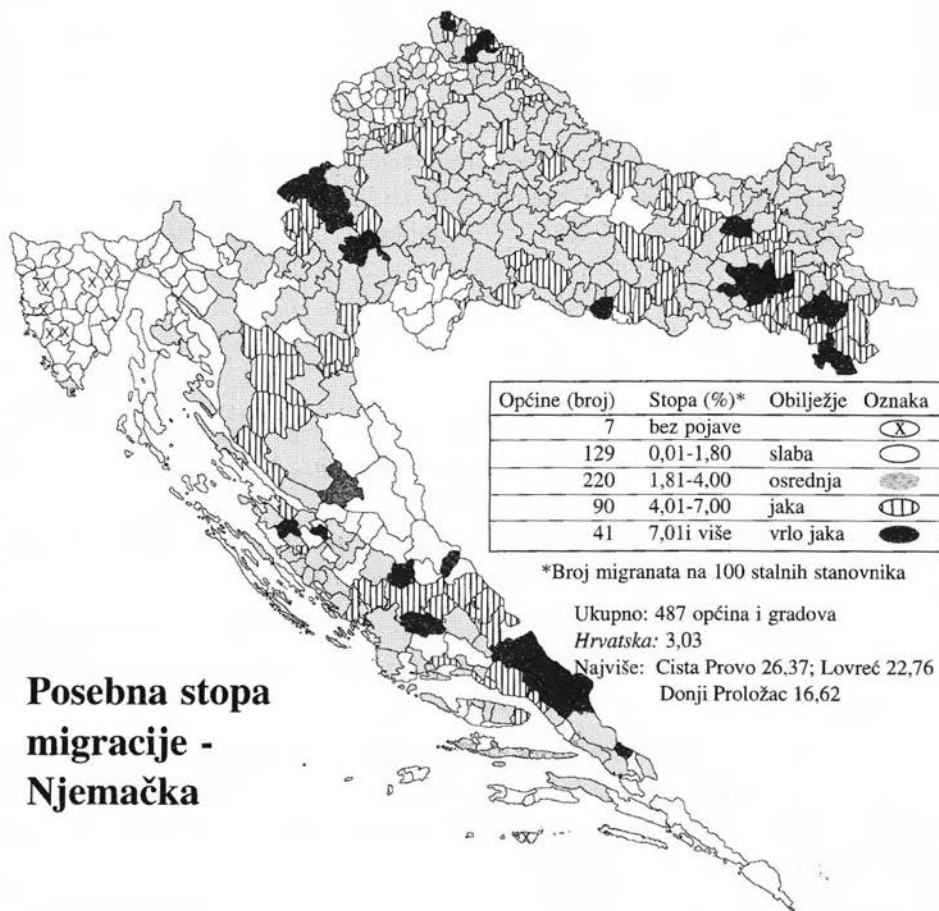
Širi prostor razmjerno jake migracije (stopa 8,51 i viša) proteže se od Žumberka, preko zapadne Like, dijela Ravnih kotara, dijela zadarskog otočja, drniškog kraja do imotskoga kraja. To je područje koje se gotovo u cijelosti može obuhvatiti tradicionalnim pojmom "pasivan kraj" (obilježavala ga je agrarna prenapučenost i gospodarska nerazvijenost), prostor iz kojeg se generacijama selilo u "aktivne krajeve" Hrvatske ili u inozemstvo. Valja reći da se ne radi o cjelovitom pojasu; isprekidan je manjim prostorima slabe ili tek osrednje migracije. Slaba migracija obilježje je Bukovice, prostora oko Gračaca i Knina; ističu se i dvije izdvojene "bijeke mrlje" (općine Plaški i Krnjak). Riječ je o krajevima s većinskim srpskim stanovništvom. U odlasku na rad u inozemstvo očigledno je postojala selektivnost po narodnosnom obilježju.³

Drugo šire područje jake migracije u Istočnoj je Hrvatskoj: dio slavonske Posavine, dio Požeške kotline, đakovački kraj, Bosutska nizina s donjosavskim prostorom. "Aktivni krajevi" koji su desetljećima privlačili doseljenike postadoše izvorištem emigracije. To je posljedica (i usporedni proces) posvemašnje i ubrzane deagrarizacije.

Na kartogramu se ističe još jedan prostor jake migracije (iako po svojoj veličini nije u kategoriji dvaju prethodnih). Riječ je o Međimurju, bolje rečeno njegovom većem dijelu. To je, uz već spomenute dijelove Žumberka i Pokuplja, jedini dio Središnje Hrvatske s razmjerno jakom migracijom. Razloge valja tražiti u općim

³ Budući da se u većini slučajeva ne odlazi iz objesti ili pustolovnih motiva, već zbog teške nužde, nalaz je vrlo znakovit. Suprotno velikosrpskoj propagandi, jasno pokazuje tko je bio ugrožen u vlastitoj domovini. Podaci na općinskoj razini 1991 (odnose se na ondašnji općinski ustroj) pokazuju da je najveće odstupanje udjela Hrvata među "radnicima u inozemstvu" (od odgovarajućeg udjela u općinskom stanovništvu) tamo gdje su Hrvati u manjini, a Srbi u većini: Gračac (udio Hrvata među "radnicima" veći od udjela u stanovništvu 387,7%), Dvor (259,4), T. Korenica (152,9%), Obrovac (100,3%), Knin (94,4%). Međutim, visok je omjer i u općinama u kojima su Hrvati činili do 2/3 pučanstva, a Srbi glavninu ostatka: Vrbovsko (udjel Hrvata među "radnicima" veći od udjela u stanovništvu 53,3%), Gospić (34,5%), Slunj (27,3%), Podravska Slatina (25,0%) itd. Prema tome, u "nacionalno mješovitim" općinama (Hrvati i Srbi) na rad u inozemstvo prije svega su bili "pretplaćeni" Hrvati (znatno iznad njihovoga razmjernog udjela).

Slika 2: Republika Hrvatska - udjel (%) vanjskih migranata ("radnika" i "članova obitelji") u Njemačkoj u ukupnom stalnom stanovništvu općine/grada prema popisu 1991.

Posebna stopa migracije - Njemačka

Nejašmić 1996.

prilikama (položaj agrara), ali još više u posebnostima kraja (visoka gustoća naseljenosti i rubni položaj, smještenost izvan glavnih tijekova komunikacija itd.).

Najslabija migracija (stopa do 3,5%) je u Istri i Hrvatskom zagorju. Prva je regija demografski oslabljena, a uz to ima gospodarski razvijeno priobalje; ni jedno ni drugo ne primorava na odlazak u inozemstvo. Zagorje je, pak, kraj s tradicionalno najslabijom emigracijom u inozemstvo. U skupinu sa slabom migracijom spadaju i Banovina i gornje Poilovlje, krajevi sa značajnim udjelom Srba u ukupnom pučanstvu 1991. godine.

Općine s najvećom općom stopom migracije uglavnom pripadaju spomenutim "migracijskim jezgrama". To su: Cista Provo 39,02; Sali 37,01; Lovreč 33,12; Nin 32,94; Bosiljevo 32,06; Netretić 28,97; Kali 27,72; Šestanovac 24,68; Lovinac 24,53 itd.

2. Njemačka

U kontekstu definiranja uloge povratnih tokova u demografskoj obnovi Hrvatske i revitalizaciji depopulacijskih područja (naročito onih od posebne državne skrbi), najznačajnije mjesto pripada migracijskoj skupini koja živi/boravi u Njemačkoj (vidjeli smo, obuhvaća 50,9% ukupne skupine). Stopa migracije u ovu zapadnoeuropsku zemlju iznosi 3,03 (prosječna, tj. na razini Hrvatske).

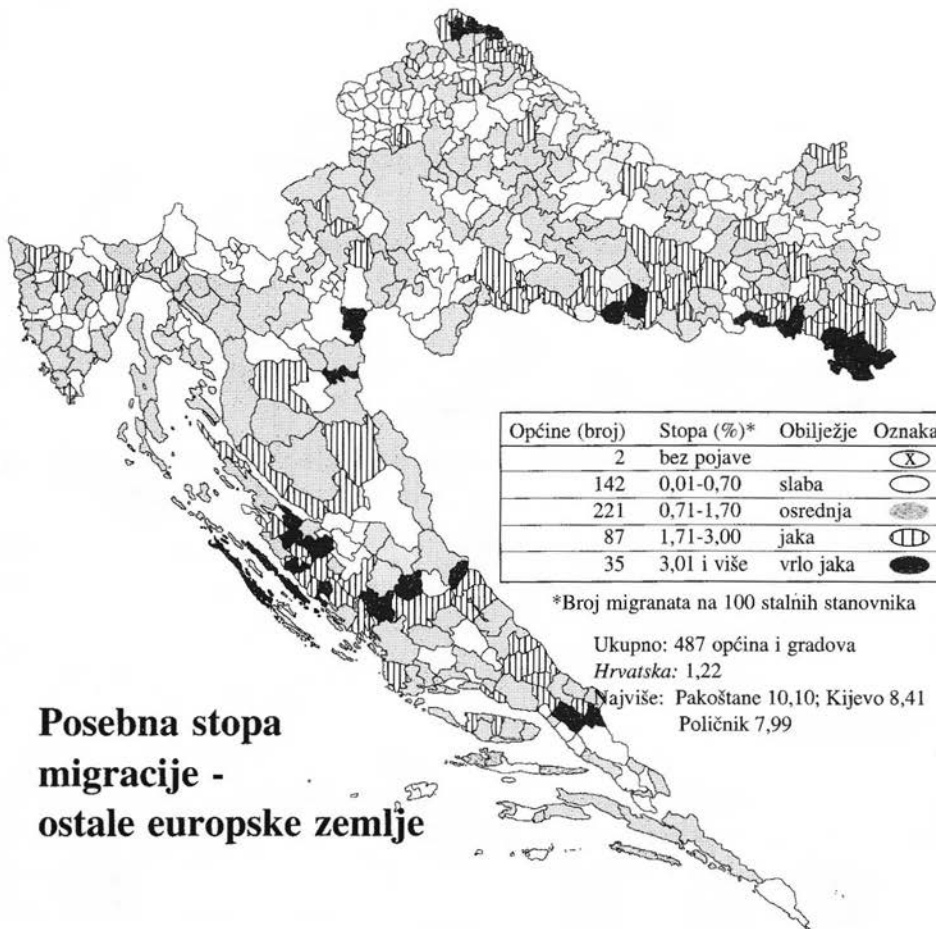
Prostorna diferenciranost nešto je izrazitija nego kod ukupne migracije. Naime, bilježimo općine u kojima nije popisan ni jedan slučaj rada/boravka u Njemačkoj; ima ih sedam - Lastovo i šest u Istri (slika 2).

Vrlo jaku migraciju (stopa 7,01 i viša) nalazimo u tri područja (skupine više općina) i u desetak izdvojenih općina (ili po dvije susjedne). Dva područja očekivano pripadaju općim "migracijskim jezgrama" (Žumberak i karlovačko Pokuplje te sinjski i imotski kraj), a treća se odnosi na đakovštinu.

Šira područja razmjerno jake migracije (stopa 4,01 i viša) obuhvaćaju: 1) srednjodalmatinsku zagoru, 2) Žumberak i karlovačko Pokuplje, 3) zapadnu Liku i dio Korduna, 4) dio srednjoslavonske Posavine i Požeške kotline, 5) dio slavonske Podravine, 6) đakovački kraj, Bosutsku nizinu s donjosavskim krajem te 7) glavninu Međimurja.

Slaba stopa migracije (0,01 do 1,80) obilježava: 1) Istru, 2) otoke, 3) glavninu Gorskog kotara, 4) široki prostor istočne Like, Bukovice i kninskoga kraja, 5) Banovinu, 6) većinu Hrvatskog zagorja i 7) dio gornjega Poilovlja.

Slika 3: Republika Hrvatska - udjel (%) vanjskih migranata ("radnika" i "članova obitelji") u ostalim europskim zemljama (bez Njemačke) u ukupnom stalnom stanovništvu općine/grada prema popisu 1991.

Posebna stopa migracije - ostale europske zemlje

Nejašmić 1996.

Općine s najvećom stopom migracije u Njemačkoj su: Cista Provo 26,37; Lovreč 22,76; Donji Proložac 16,62; Pojezerje (Otrić-Seoci) 16,28; Šestanovac 15,12; Trilj 13,89; Satnica đakovačka 12,54; Skakavac 12,02 itd.

3. Ostale europske zemlje

Stopa migracije u "ostale europske zemlje" (dakle, bez Njemačke) iznosi ukupno za Hrvatsku 1,22. Sudeći po broju migranata najprivlačnija je Švicarska, a slijede je: Austrija, Francuska, Švedska, Italija itd.

Što se tiče prostornih značajki ove migracijske struje, može se zapaziti slaba homogenost jakosti migracije: "prošaranost" je, naime, značajka svih makroregija (slika 3).

Razmjerno vrlo jaka migracija (stopa 3,01 i viša) obilježava 35 općina, najviše u zadarskoj regiji i na krajnjem istoku Hrvatske.

Među hrvatskim regijama najrašireniju slabu migraciju u europske zemlje ima Hrvatsko zagorje; to je i očekivano s obzirom na značajke ukupne migracije.

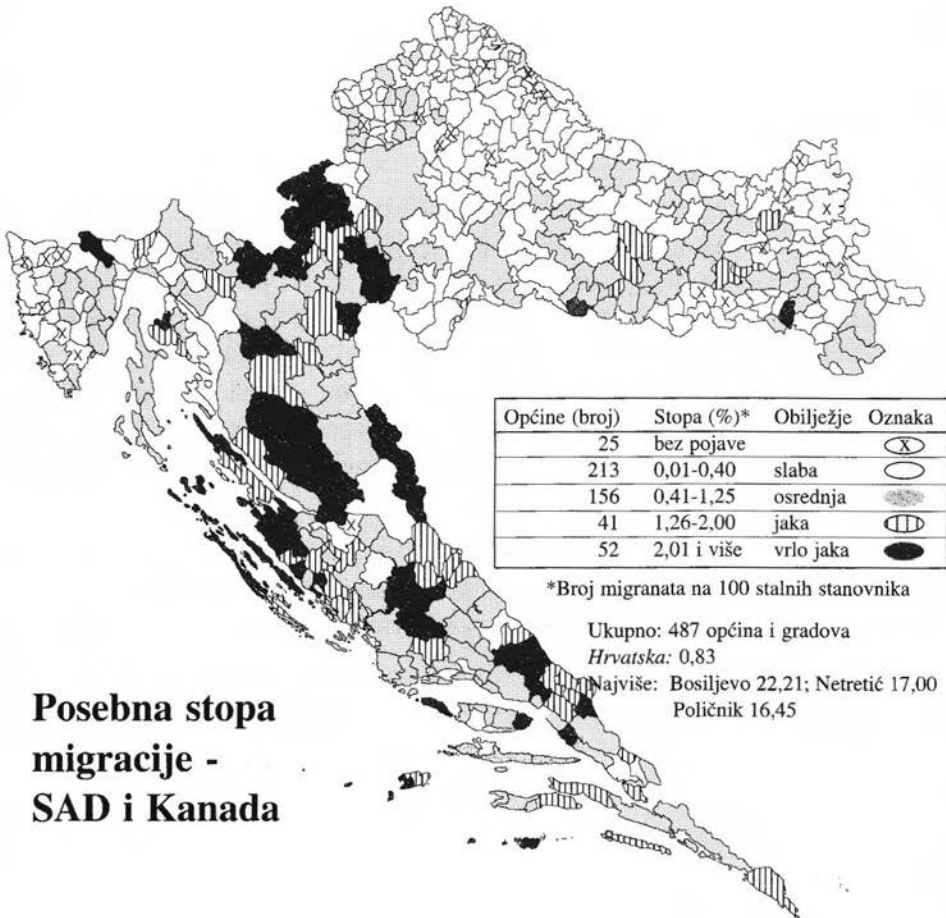
Općine s najvećom stopom migracije u "ostalim europskim zemljama" su: Pakoštane 10,10; Kijevo 8,41; Poličnik 7,99; Vrbanja 7,18; Domašinec 6,32; Podturen 6,18; Ražanac 5,65; Sali 5,35; Skradin 5,27 itd.

4. SAD i Kanada

U Hrvatskoj stopa migracije u SAD i Kanadu iznosi 0,83. Jasno je da nije obuhvaćeno sveukupno "prekomorsko iseljništvo", već tek recentna migracijska struja hrvatskih građana. Ono što je zajedničko s klasičnim iseljništvom jest izvorišni prostor najjače migracije. Naime, krajevi s najjaćom stopom migracije u SAD i Kanadu ujedno su tradicionalni iseljenićki krajevi. Nedvojbeno je tradicija iseljavanja u tome imala značajnu ulogu (tzv. lanćana migracija).

Pojas razmjerno vrlo jake migracije (stopa 2,01 i viša) prostire se, doduše isprekidano, od Źumberka i karlovaćkog Pokuplja s dijelom Korduna, preko Gorskog kotara i zapadne Like, zadarske regije (posebice otoka), drnišskog kraja do dijela sinjskog i imotskog kraja. Izvan ovoga prostora tek je nekoliko općina (Stara Gradiška, Babina Greda, Lanišće u Istri, Malinska, Novalja, Šolta, Selca na Braću, Komiža i Lastovo).

Slika 4: Republika Hrvatska - udjel (%) vanjskih migranata ("radnika" i "članova obitelji") u SAD i Kanadi u ukupnom stalnom stanovništvu općine/grada prema popisu 1991.

Posebna stopa migracije - SAD i Kanada

Nejašmić 1996.

Bez građana na radu/boravku u SAD i Kanadi čak je 25 općina (u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Istri i Baranji).

Općine s najvećom stopom migracije u SAD i Kanadu su: Bosiljevo 22,21; Netretić 17,00; Poličnik 16,45; Nin 16,43; Sali 16,34; Žakanje 13,05; Draganići 11,56; Preko 10,45; Kali 9,77 itd.

5. Australija

Za Hrvatsku u cjelini stopa migracije u Australiju iznosi 0,61. Prostorna slika jakosti iseljavanja u Australiju značajno se razlikuje od prethodno predočenih. Glavna je posebnost u izrazitoj polarizaciji (slika 5). Ističu se dva područja razmjerno vrlo jake migracije (stopa 1,51 i viša): 1. isprekidani pojas od Žumberka preko zapadne Like, zadarske regije do donjoneeretvanskog kraja, a uključuje i glavninu dalmatinskog otočja, i 2. središnji dio Istočne Hrvatske (širi prostor oko Našica i dio slavonske Podravine). Izvan ovih krajeva tek je nekoliko općina s razmjerno vrlo jakom migracijom (Babina Greda, Cerna, Vrbje, Staro Petrovo Selo, Nova Kapela, Kotoriba, Donji Vidovec, Mrkopalj i Lanišće).

Pokazalo se da je u Središnjoj Hrvatskoj gotovo u cijelosti (izuzetak je tek jugozapadni rubni dio) slaba stopa migracije (0,01 do 0,35) u Australiju. Od 38 općina u kojima "nema pojave" glavnina je u ovoj makroregiji, a ostale su uglavnom u Istri.

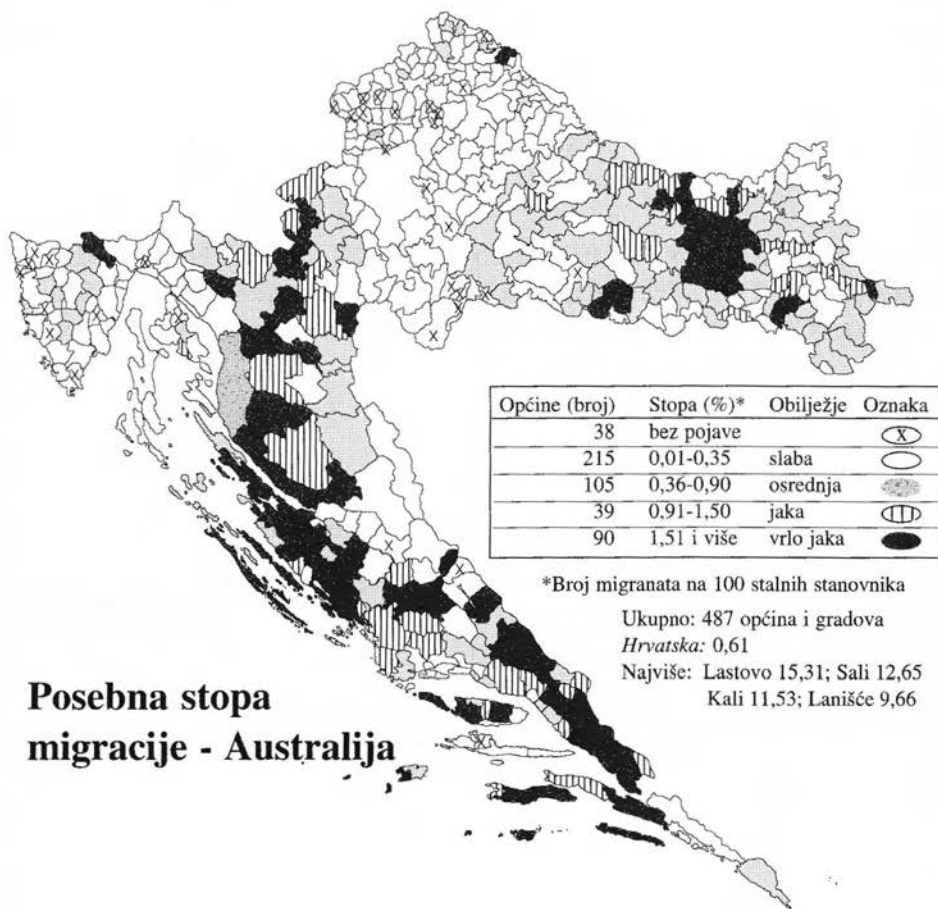
Općine s najvećom stopom migracije u Australiju su: Lastovo 15,31; Sali 12,65; Kali 11,53; Lanišće 9,66; Pašman 9,45; Nin 9,32; Poličnik 8,14; Smokvica 6,84; Polača 6,45 itd.

Zaključak

Pretpostavka po kojoj će jedini značajniji povratni tok uslijediti iz europskih zemalja govori da u revitalizaciji Istre, Gorskog kotara i otoka autohtoni migranti-povratnici neće imati važniju ulogu. Naime, to su krajevi u kojima je vrlo slaba "europska" migracijska struja.

Oslobođeni hrvatski krajevi, koji su i ranije bili izrazito depopulacijski, imaju slabu stopu vanjske migracije; izuzetak je tek nekoliko općina s hrvatskim većinskim pučanstvom (1991). Posebice je slaba migracija u Njemačku. Prema tome, pri

Slika 5: Republika Hrvatska - udjel (%) vanjskih migranata ("radnika" i "članova obitelji") u Australiji u ukupnom stalnom stanovništvu općine/grada prema popisu 1991.

Posebna stopa migracije - Australija

osmišljavanju strategije za revitalizaciju područja od posebne državne skrbi nije se uputno odveć oslanjati na autohtone migrante-povratnike. Promišljenim mjerama (redistributivne) populacijske politike moguće je u taj prostor privući i dio migranata-povratnika podrijetlom iz drugih hrvatskih krajeva. S bogatim radnim iskustvom u tržišnoj ekonomiji i stečenim kapitalom, migranti-povratnici nedvojbeno su "najkvalitetnija" skupina za oživljavanje populacijski "okljaštrenih" hrvatskih krajeva.

CROATIAN CITIZENS ABROAD AND MEMBERS OF THE FAMILIES WHO LIVE WITH THEM ACCORDING TO THE 1991 CENSUS: DEPICTED ACCORDING TO THE NEW TERRITORIAL UNITS OF LOCAL SELF-ADMINISTRATION

SUMMARY

The author examines the spatial distribution of emigrant contingents as received from the population census of 1991, and according to the new territorial administration of Croatia (487 municipalities and cities). The main quantitative indicator is the so-called migration rate, which shows the number of emigrants ("workers" and "family members") per 100 permanent residents. The maps present the general migration rates for all foreign countries (fig. 1), as well as the specific rates for Germany (fig. 2), other European countries (fig. 3), Canada and the USA (fig. 4) and Australia (fig. 5). The data is given in four groups relating to the numeric intensity of the phenomenon, i.e. four groups of migration rates: weak (coloured white in the maps), medium (grey), strong (vertical black lines), very strong (black) and in regard to the specific migration rates for individual countries/regions, cases are noted where the phenomena does not occur (marked as X). The analytic mapping clearly illustrates a strong spatial variability of external migration from the Republic of Croatia.